

ним криком, ніби рятуючи все від надміру солодкавості. Тоді сонце сходило над гірським хребтом, висвітлюючи неймовірно зелений Нью-Гемпшир, який буквально вихлюпувався на розлогу долину аж надто рясним багатством. Здавалося, дерева за одну ніч виростили на кілька сантиметрів, а галявина буяла мільйонами золотавих трилопатевих рудбекій.

Я знову відчуваю вічні відпливи і припливи, вічне повернення, розмноження і парування, вмирання і нове народження. І я знаю, що люди – це частина цього вічного відходу і повернення, частина цього смутку, а також цієї пісні. Але людина – шукач, покликана своєю свідомістю вийти за межі вічної круговерті. Я нічим не відрізняюся від інших – хіба що вибором місцини для своїх пошуків. Моє власне переконання завжди полягало в тому, щоб шукати внутрішню реальність – з вірою в те, що плоди майбутніх цінностей зможуть вирости лише після того, як вони будуть посіяні цінностями нашої історії. У цьому перехідному двадцятому столітті, коли нас опосідають всі наслідки банкрутства наших духовних цінностей, я вважаю, що вкрай важливо віднайти джерело любові та волі.

*Ролло Мей
Холдернесс, Нью-Гемпшир, 1969 рік*

Розділ перший

Вступ: наш шизоїдний світ

Кассандра: Цей дар – од Аполлона, бога віщого.

...

Провідник хору: А віщий хист у тебе вже вселивсь тоді?

Кассандра: Всі лиха вже вітчизні напроорочила.

Есхіл, «Агамемнон»

[Переклади з давньогрецької Андрія Содомори та Бориса Тена, за «Есхіл. Трагедії», Київ, вид. «Дніпро», 1990 р. – Прим. перекладача]

Вражаючий факт про любов і волю: якщо колись вони завжди були для нас **відповіддю** на життєві труднощі, то тепер самі стали **проблемою**. Це правда, що любов і воля стають проблемнішими в перехідному віці; і наша епоха – це час радикального переходу. Старі міфи та символи, на які ми орієнтувалися, зникли, тривога нестримна; ми чіпляємося одне за одного і намагаємося переконати себе, що наші відчуття є любов'ю; ми не виявляємо волю, оскільки боїмося, вибравши щось одне, річ або людину, втратити інше, і нам бракує впевненості, щоб ризикнути. Отже, наші глибини відкидають кон'юнктивні емоції і процеси [Ті процеси, які скеровані на взаємодію з іншими особами, які їх сполучають (синонім до «кон'юнктивний» – «сполучний»). – Прим. перекладача], двома найяскравішими прикладами яких є любов і воля. Індивід змушений зазирнути в себе; він стає одержимий

новою формою проблеми ідентичності, а саме: Навіть-якщо-я-знаю-хто-я-є, я-не-маю-значення. Я не можу впливати на інших. Наступний крок – апатія. А після неї – насильство. Бо жодна людська істота не може витримати постійного заціпеніння від власного безсилля.

Любові, як засобу вирішення життєвих негараздів, надавали такого великого значення, що самооцінка людей завищувалася або занижувалася залежно від того, сягнули вони цього почуття чи ні. Ті, хто вірив, що знайшов любов, потурали своєму самовдоволенню, впевнені у видимому доказі власного порятунку, оскільки те, що кальвініст мав раніше, було відчутним доказом того, що він належав до обраних. Ті, хто не зміг її знайти, почувалися не просто якоюсь мірою обділеними, але на глибшому (та більш руйнівному), внутрішньому, рівні їхня самооцінка була підірвана. Вони почувалися новими вигнанцями і зізнавалися під час психотерапевтичних сеансів, що прокидалися рано-вранці (і не обов'язково особливо самотні чи нещасливі) з гнітючим відчуттям втрати великої таємниці життя. І зараз, коли кількість розлучень збільшується, баналізація любові в літературі та мистецтві зростає, а секс для багатьох, через доступність, стає безглуздішим: це «кохання» здається невловним, якщо не відвертою ілюзією. Деякі представники нових лівих політичних сил дійшли висновку, що любов знищила сама природа нашого буржуазного суспільства, а реформи, які вони запропонували, мали конкретну мету – створити «світ з більшими можливостями для любові» [Carl Oglesby, in *A Prophetic Minority*, by Jack Newfield (New York, New American Library, 1966), p. 19. – Прим. автора].

У такій суперечливій ситуації сексуальна форма любові – найменший спільний знаменник на щаблях спасіння, звісно, стала нашим першим неспокоєм; бо секс, як укорінений у немінучій біології людини, здається завжди надійним у принаймні імітації кохання. Але секс теж став випробуванням і тягарем для

західної людини, а не порятунком. Книги про техніку в коханні та сексі, які множаться в друкарнях, хоча й залишаються бестселерами впродовж кількох тижнів, – пустопорожні: адже більшість людей, здається, розуміють на якомусь підсвідомому рівні, що відчайдушне прагнення до якості техніки сексу на нашому шляху до спасіння прямо пропорційне до втраченого з поля зору спасіння, якого ми прагнемо. Це, за іронією долі, стара звичка людей пришвидшувати ходу, коли вони заблукали; і ми ще сильніше хапаємося за дослідження, статистику та технічні сторони сексу, коли втрачаємо цінності та значення кохання. Якби переваги чи недоліки не мали дослідження Кінсі та Мастерса-Джонсона, вони – це симптоми культури, в якій особистісне значення любові поступово втрачається. Любов бачили спонукальною силою, силою, якій можна довіритися, коли в житті вона штовхає нас вперед. Але великі зміни наших днів вказують на те, що саме ця спонукальна сила зараз доволі сумнівна. Любов сама по собі стала проблемою.

Любов насправді стала настільки суперечливою, що у висновках деяких дослідників сімейного життя «кохання» – це просто назва того, як впливовіші члени сім'ї контролюють інших. «Кохання, – стверджує Рональд Лейн, – це прикриття для насильства».

Те саме можна сказати і про волю. Ми успадкували від наших вікторіанських предків віру в те, що єдина справжня проблема в житті – це раціонально вирішити, що робити, і тоді воля буде наготові як «сила», що змусить нас це зробити. Тепер питання вже не в тому, що робити, а в тому, як наважитись прийняти рішення. Під сумнівом опиняється сама основа волі.

Чи воля – це ілюзія? Чимало психологів і психотерапевтів, починаючи з Фрейда, стверджували, що це саме так. Терміни «сила волі» і «свобода волі», такі важливі у словнику наших батьків, майже повністю випали з будь-якої сучасної інтелектуальної дис-

кусії; або ці слова набувають глузливого забарвлення. Люди звертаються до терапевтів, щоб знайти замітники своєї втраченої волі: щоб набуті вміння змушувати «несвідоме» керувати їхнім життям або вивчити новітню техніку пристосування, яка дала б їм можливість діяти, або використовувати нові ліки, щоб вивільнити якусь мотивацію для життя. Або навчитися новітньому методу «вивільнення афекту» [Тут «афект» – емоція або бажання, що впливає на поведінку та дії людини. – Прим. перекладача], не знаючи, що афект – це не те, до чого вони прагнуть, а побічний продукт того, як ми реагуємо на життєву ситуацію. І питання в тому, **для чого** вони збираються використовувати цю ситуацію? У своєму дослідженні волі Лесли Фарбер стверджує, що в основі неспроможності волі – головна патологія нашого часу і наш час варто назвати «епоху розладу волі» [Leslie Farber, *The Ways of the Will* (New York, Basic Books, 1965), p. 48. – Прим. перекладача].

У таку епоху радикального переходу індивід повертається до своєї власної свідомості. Коли основи любові та волі похитнулися й майже зруйновані, ми не можемо уникнути потреби зануритися в себе й шукати джерела любові та волі у власній свідомості та в «колективній невимовленій свідомості» нашого суспільства. Я вживаю термін «джерело» в тому ж значенні, що й французи, коли розмірковують про «джерело» річки – те, з чого починається річка. Якщо ми зможемо знайти джерела, з яких випливають любов і воля, то зможемо відкрити нові форми, які потрібні цьому важливому досвіду, щоб стати життєздатним у новій епосі, до якої ми рухаємося. У цьому сенсі наш пошук, як і будь-яке схоже дослідження, є пошуком моралі, оскільки ми шукаємо основи, на які може спиратися мораль нового часу. Кожна чутлива людина опиняється на позиції Стівена Дедалуса: «Я йду... в кузні моєї душі кувати несотворену совість мого роду» [Переклад Мар'яни Прокопович, Джеймс Джойс, «Портрет митця замолоду», вид. «ВНТЛ-Класика», Львів, 2005].

Мій термін «шизоїдний» у назві цього розділу означає «недосяжність»; уникнення близьких стосунків; нездатність відчувати. Я не використовую цей термін як прив'язку до психопатології, а радше як окреслення загального стану нашої культури та людських пристрастей, які її складають. Ентоні Сторр, описуючи це більше з погляду індивідуальної психопатології, вважає, що шизоїдна особистість – холодна, відчужена, зверхня, відсторонена. Це може вилитися у жорстоку агресію. Усе це, каже Сторр, є складною маскою пригніченої туги за коханням. Відстороненість шизоїда є захистом від ворожості та має своє джерело в скалічених у дитинстві любові та довірі, що назавжди змушує його боятися справжнього кохання, «оскільки воно загрожує самому його існуванню» [Anthony Storr, *Human Aggression* (New York, Atheneum, 1968), p. 85. – Прим. автора].

До цього моменту я згоден зі Сторром, але я стверджую, що шизоїдний стан є загальною тенденцією в нашу перехідну епоху, і що «безпорадність та ігнорування» в дитинстві, про які говорить Сторр, походять не тільки від батьків, але майже від кожного аспекту нашої культури. Батьки й самі – безпорадні та мимовільні виразники своєї культури. Шизоїдна людина – це природний продукт технологічної людини. Це один зі способів життя, до якого вдаються дедалі частіше, і він може перерости у насильство. У «нормальному» розумінні шизоїд не потребує пригнічення [його психічного стану]. А от чи переросте згодом шизоїдний характер у шизофренічний стан у кожному конкретному випадку, вирішить лише майбутнє. Але імовірність цього буде набагато меншою (як у випадку з багатьма пацієнтами), якщо людина зможе відверто визнати шизоїдність свого поточного стану та протистояти їй. Далі Ентоні Сторр зазначає, що шизоїдна особистість «переконана в тому, що її неможливо полюбити, і сприймає будь-яку критику як докір та приниження» [Anthony Storr, *Human Aggression* (New York, Atheneum, 1968), p. 85. – Прим. автора].

Хоча я ціную опис Сторра, однак є дещо, стосовно чого він таки помилився. Коли він розмірковує про шизоїдні характери, для прикладу згадує Фройда, Декарта, Шопенгауера та Бетховена. «Якщо йдеться про Декарта і Шопенгауера, то саме їхнє відчуження від любові породило їхні філософії», – вважає він. І щодо Бетховена:

«Проектуючи своє розчарування та образу на повноцінних людей, Бетховен уявив ідеальний світ любові та дружби... У його творах, мабуть, сильніше, ніж у будь-якого іншого композитора, відчувається надзвичайна агресія – в сенсі могутності, сили та потужності. Легко уявити, що якби він не зміг сублимувати свою ворожість у своїй музиці, то цілком міг би піддатися параноїдальному психозу» [Anthony Storr, *Human Aggression* (New York, Atheneum, 1968), p. 88. – Прим. автора].

Дилема Сторра полягає в тому, що якби у цих людей спостерегли психопатологію, а потім, припустімо, вони були б «вилікувані», то ми б не мали їхніх творінь. Тож я вважаю за потребу визнати, що шизоїдний стан може бути конструктивним способом розв'язання дуже складних ситуацій. Інші культури підштовхували шизоїдних людей до творчості, а наша культура підштовхує таких людей до більш відстороненого та механічного способу життя.

Зосереджуючись на проблемах любові та волі, я не забуваю про позитивні характеристики нашого часу та можливості для індивідуальної реалізації. Очевидний і той факт, що коли епоху розглядати як відкрите море, в якому кожен борсається сам по собі, то з'ясується, що чимало людей за таких умов можуть знайти спосіб для самореалізації. Так само правда й те, що найгучніше сповіщають про силу особистості тоді, коли вона має найменше сили. Але я пишу про проблеми; саме вони привертають нашу увагу.

Психологічні проблеми мають цікаву характеристику, яка ще не була належно оцінена: саме вони **передбачають майбутнє**. Проблеми епохи – це екзистенційні кризи того, що може бути, але ще не вирішено; і (незалежно від того, наскільки серйозно ми сприймаємо це слово «вирішено») якби не було якоїсь нової можливості, не було б і кризи – був би лише відчай. Наші психологічні загадки виражають наші несвідомі бажання. Проблеми виникають там, де ми, зіткнувшись з нашим світом, бачимо, що він невідповідний для нас або ми невідповідні для нього; щось завдає нам болю, б'є нас, і, як каже Єйтс,

Ми... відчуваємо

Болючі рани –

Роботу спуска...

Проблема як пророцтво

Я пишу цю книгу на основі свого двадцятип'ятирічного досвіду інтенсивної роботи терапевтом-психоаналітиком з людьми, які намагаються побачити та подолати свої конфлікти. Особливо, приблизно впродовж останнього десятиліття, ці конфлікти зазвичай ґрунтувалися на якомусь аспекті кохання чи волі. У якомусь сенсі кожен терапевт постійно займається або повинен займатися **дослідженням** – дослідженням як «пошуком» джерел.

Аж тут я чую, як мої колеги-експериментатори-психологи кидають мені виклик, аргументуючи його тим, що дані, які ми отримуємо під час терапії, неможливо сформулювати з математичною точністю і що вони надходять від людей, психологічно «втрачених» для культури. Водночас я чую, як друзі-філософи наполягають на тому, що жодна модель людини не може ґрунтуватися на даних про неврози чи розлади характеру. Я погоджуюся з обома цими застереженнями.